

VIVIR EN SOCIEDADE

1 Patróns culturais, roles e estereotipos

Os **patróns culturais** son o conxunto de normas que se establecen nunha determinada sociedade froito da tradición e os costumes adquiridos. Estes patróns fixan e regulan múltiples aspectos da vida social, xerando así **modelos de conduta** e **hábitos** cos que identificarse. Deles dependen as aspiracións profesionais, as preferencias de consumo ou, incluso, a construción e aceptación da propia **imaxe persoal**.

Os esquemas de comportamento e preferencias que promoven os patróns culturais tenden a simplificar o papel do individuo na sociedade, adxudicándolle uns determinados roles e fomentando certos rangos de expectativas. Cando algúns destes roles culturais e sociais se normalizan sen que se expoña ningunha reflexión crítica ao respecto, córrese o risco de caer nos **estereotipos**. Os estereotipos atentan contra a diversidade social en tanto que atribúen características prefixadas (positivas ou negativas) a individuos e colectivos por cuestións de xénero, etnia, capacidades ou costumes.

1. Vivir en sociedade

Vivir en sociedade é positivo para os seres humanos, xa que nos proporciona o marco no que cubrir as nosas necesidades materiais e afectivas. Pero tamén pode ser fonte de conflitos e xerar constantes desafíos ao aglutinar nun determinado lugar ou país a persoas e colectivos de índole e intereses moi diversos. Este problema vese agravado nas cidades pola alta presión demográfica. A convivencia cidadá debe facer fronte a diversos problemas

como as desigualdades, as brechas laborais e a precariedade, os distintos tipos de violencia e a falta de servizos públicos, entre outros. A estes únense novos conflitos relacionados coa **globalización**; a sobreinformación, que leva en moitos casos á desinformación; a transformación dos roles sociais e as relacións familiares; e os **estereotipos culturais e sociais** que afectan á construción de identidades persoais e colectivas.

Convivir supón vivir a propia vida tendo presente a existencia e a compañía de outros. Para iso, é indispensable que sexamos respectuosos, tolerantes e solidarios cos demais, e que as institucións (concellos, Goberno...) multipliquen esforzos e recursos para ofrecer marcos de convivencia saudables e diversos.

Grupos de pertenza

Ao longo da nosa vida formamos parte de distintos grupos sociais. Algúns, como a familia e o grupo de amigos, son reducidos e neles establécense vínculos próximos, motivados polo parentesco e o afecto. Pero tamén establecemos contacto con grupos da nosa contorna máis amplos e complexos. Segundo a nosa capacidade de decisión, pertencemos a certos grupos por iniciativa propia (equipo deportivo, partido político...), pero tamén formamos parte doutros que nos veñen dados (familia, grupo étnico...). Os grupos de pertenza inflúen nos valores dos individuos e é posible que se desenvolvan prexuizos ou actitudes discriminatorias contra os que non forman parte deses grupos.

Cooperación e competencia

O ser humano tende por natureza a querer transformar a realidade da súa contorna. Para iso, os individuos establecen relacións que poden ser de cooperación ou de competencia:

- Na **cooperación** trabállase conxuntamente para conseguir o beneficio de todas as partes implicadas. Isto lógrase coordinando obxectivos, axustando as condutas, traballando de forma colaborativa e repartindo de modo equitativo o beneficio obtido.
- Na **competencia**, en cambio, as partes implicadas actúan de forma antagonista. O beneficio obtido é excluíndo: é dicir, aquilo conseguido para un non o é para o resto.

Evolución da migración en España

No último século, en España experimentamos todas as vertentes das migracións. Tras a Guerra Civil (1936-1939), moitos españois tiveron que emigrar a outros países europeos e latinoamericanos para vivir en condición de refuxiados que fuxían da persecución política que sufriron os derrotados da guerra. Máis tarde, nos anos 60, como consecuencia da escaseza de traballo, unha gran cantidade de españois emigraron ao norte de Europa por motivos económicos. A principios deste século investíuse o fluxo das migracións e España converteuse nun país de acollida de inmigrantes, tanto latinoamericanos e africanos, que veñen por motivos económicos, como do centro e norte de Europa, que chegan buscando a calidade de vida e o bo clima que gozamos en España. Finalmente, tras a crise de 2008, moitos mozos españois emigraron a outros países da Unión Europea para atopar un traballo que non achaban aquí.

2. O fenómeno das migracións

As migracións son desprazamentos de persoas dun lugar a outro, sempre que impliquen cambio de residencia. Un migrante denomínase **emigrante** no seu lugar de orixe e **inmigrante** no lugar de acollida.

- A **migración temporal** é a que se realiza para quedar só un tempo no lugar de destino.
- A **migración permanente** supón o traslado definitivo da persoa que emigra ao país de acollida.

As migracións son tan antigas como a historia da humanidade. Ata inicios do século XX, os países máis desenvolvidos promovían a migración co fin de colonizar novas terras. Na actualidade, en cambio, son os países menos

desenvolvidos os que ven como a súa poboación emigra cara a outros lugares en busca de mellores oportunidades. Os motivos polos que unha persoa decide abandonar o seu lugar de orixe son variados: algúns o fan en busca de traballo; outros para reunirse cos seus familiares; hai quen foxe de conflitos armados, de persecucións por motivos políticos ou relixiosos, do terrorismo, de violacións dos dereitos humanos e, incluso, de desastres naturais. Emigrar leva numerosas dificultades, sobre todo no caso da inmigración irregular. A desesperación xerada por situacións como a pobreza endémica ou os conflitos bélicos empuxa a miles de persoas a vías de escape extremadamente precarias, na súa maioría controladas por mafias ou organizacións criminais, que, a cambio de facilitarlles medios de transporte cos que chegar aos países de destino, se lucran cos escasos recursos que posúen eses inmigrantes. Esta situación é especialmente grave para aqueles que optan pola vía marítima, quen pon en gran risco a súa propia vida. A realidade coa que se atopan os inmigrantes é moi dura, xa que se enfrontan a obstáculos de difícil xestión e resolución. Aos prexuízos e estereotipos étnicos e as desavinzas relativas a costumes e hábitos culturais, hai que engadir outros:

- Nos casos de situación irregular, estas persoas sitúanse fóra da legalidade, o que lles supón a repatriación e **verse excluídos de dereitos e servizos asistenciais básicos.**
- **Dificultades para incorporarse ao mercado laboral**, atopar unha vivenda digna e cubrir todas as necesidades de subsistencia.
- **A existencia de redes criminais que fomentan a explotación** (laboral, sexual) de certos colectivos de persoas inmigrantes.

A inmigración e a emigración en España

A inmigración creceu en España desde finais da década de 1990. Hoxe, preto do 10 % da poboación censada naceu no estranxeiro. Como consecuencias significativas deste fenómeno cabe citar:

- O fluxo de inmigrantes permite que, a pesar da baixa natalidade dos españois, que caeu un 29 % na última década, o crecemento demográfico do país sexa positivo.
- O aumento da **xenofobia**, a pesar de que España logrou incorporar á súa sociedade unha vaga migratoria de singular intensidade e volume sen apenas conflitos sociais.

Xenofobia: Hostilidade cara aos estranxeiros e cara a todo o que vén do estranxeiro.

A diversidade e a diferenza

A diversidade e a diferenza forman parte da contorna na que vivimos. Canto maior e máis complexa é esa contorna, máis complexas son as problemáticas que se xeran e máis dificultades presenta a resolución dos conflitos. Nas nosas actuais sociedades conviven persoas de culturas diferentes que desexan construír un futuro común. De nós depende que esa convivencia entre persoas de orixes moi diversos se converta nunha oportunidade de coñecer distintos modos de concibir o mundo e maneiras de vivir a vida que nos enriquezan a todos como seres humanos.

3. A convivencia social: da multiculturalidade á interculturalidade

Os procesos migratorios modificaron os patróns culturais e os marcos de convivencia das nosas sociedades. Como consecuencia da inmigración, na actualidade coexisten persoas con distintas orixes, idiomas, hábitos, etc. Esta situación xera, en ocasións, un rexeitamento radical cara ao outro. As sociedades de acollida deben articular respostas adecuadas aos distintos desafíos que se poden xerar. A **integración** de persoas inmigrantes implica a:

- contornas familiares de acollida
- centros educativos e formativos
- xestores e dinamizadores do mercado laboral
- institucións e poderes públicos
- medios de comunicación.

Cada un deles cobre aspectos fundamentais nos procesos de integración social dos inmigrantes, como proporcionar os lazos afectivos e contornas de pertenza

necesarios, garantir o acceso á comunicación, dereitos básicos e o cumprimento dos deberes fundamentais que compartir co resto da cidadanía, ou a creación e difusión dunha opinión pública respecto ao fenómeno da inmigración.

A **multiculturalidade** supón a coexistencia de persoas con distintas culturas no mesmo espazo xeográfico, o que non implica necesariamente que convivan entre elas. A **interculturalidade**, en cambio, baséase no respecto e a aprendizaxe mutua: recoñece a diversidade, avoga pola interacción entre esas persoas e defende as diferenzas sen que ningunha cultura exerza unha influencia demasiado drástica sobre as demais comunidades.

- Promover a comprensión e o entendemento entre culturas.
- Admitir a diversidade de todas as culturas en todas as áreas e aceptar, dar a coñecer e respectar o dereito á diversidade.
- Lograr manter un intercambio de respecto e tolerancia entre as comunidades.
- Compartir as diferentes culturas en harmonía e paz.
- Impulsar a relación entre persoas en condición de igualdade.

Para que a convivencia intercultural sexa efectiva, debe iniciarse desde a infancia, polo que a educación ten un gran peso no seu logro.

Unha sociedade complexa

A sociedade actual é profundamente plural e complexa e non está conformada por un único grupo homoxéneo, senón por moitos e diversos colectivos. Estes grupos sociais interactúan constantemente cambiando os roles sociais. O urbanismo, a deterioración do espazo público e os servizos esenciais para a cidadanía poden xerar cohesión ou descohesión social e, por tanto, poden determinar o grao de conflictividade dos pobos e cidades. **A complexidade da situación necesita dun traballo pluridisciplinar con instrumentos que fomenten a mediación e o diálogo social para favorecer unha xestión adecuada dos conflitos.** Téñense que favorecer políticas apropiadas que traten estas problemáticas para que non deriven en conflitos de seguridade cidadá.

4. Desigualdade e violencia social

A convivencia achéganos moitos beneficios, pero tamén xera dificultades ás que teremos que facer fronte de forma colectiva. Dous dos problemas máis graves son a **desigualdade** e a **violencia**. A desigualdade é un dos problemas máis importantes do mundo na actualidade. Implica disparidade de oportunidades e concrétese nun trato de inferioridade ou desfavorable cara a un grupo social e nun desigual nivel de posesión ou acceso aos recursos. A desigualdade máis común está vinculada á diferente distribución da riqueza entre persoas e/ou entre grupos sociais. Ao inicio da pandemia da COVID-19, en España xa vivían 4,5 millóns de persoas en situación de **pobreza severa** (un millón máis que en 2008) e máis de 12 millóns sobrevivían na corda frouxa da pobreza e a **exclusión social**, segundo o informe AROPE sobre a pobreza no noso país. As persoas atópanse en exclusión social cando carecen de oportunidades para educarse e acceder aos servizos básicos de calidade, e

cando teñen pechado o acceso ao mercado laboral, ao crédito bancario, a unha vivenda digna e, incluso, ao sistema de xustiza. Un problema asociado é o da **pobreza enerxética**, que se produce cando os ingresos dun fogar familiar son insuficientes para pagar a enerxía necesaria para satisfacer as necesidades domésticas. Esta afecta á saúde, ao benestar, ao rendemento educativo. O **chabolismo** é un fenómeno que persiste especialmente nas grandes cidades españolas a pesar dos avances logrados grazas ás políticas públicas nos últimos vinte anos. Afecta aos sectores máis vulnerables da poboación, que se ven abocados a vivir en asentamentos de chabolas en situacións de vida deplorables.

Criminalidade e violencia

En España predomina unha actitude de rexeitamento á violencia, ao ser conscientes de como afecta aos nosos dereitos e benestar e á economía. Non obstante, determinadas circunstancias, como as derivadas do descontento xerado pola pandemia, foron a causa do aumento de sucesos violentos. En canto á criminalidade, relativa a homicidios intencionais, agresións, roubos, atracos e outros delitos, España pode considerarse un dos países máis seguros de Europa.

O problema dos delitos de odio

Como se aprecia nas estatísticas recentes, os delitos de odio descenderon lixeiramente nos últimos tempos, aínda que non en todos os casos: os delitos relacionados coas diferenzas xeracionais, de xénero, enfermidade ou os que teñen por obxecto a etnia xitana seguen sendo un problema incuestionable e ineludible. Ademais, hai que ter en conta que a estatística só reflicte os delitos rexistrados, posto que non todos se denuncian. Os delitos de odio supoñen un problema cuxas consecuencias son enormemente graves, tanto polo que respecta á integridade física e emocional das vítimas como ao proxecto de construción dun modelo de sociedade baseado no respecto e a convivencia. É labor de todos evitar que ocorran e, se ocorren, é o noso deber denuncialos e axudar á vítima.

5. Discriminación e rexeitamento dalgúns colectivos

Ademais de por motivos económicos, as persoas poden ser tratadas de forma desigual e, por tanto, discriminadas, debido a factores como a súa **etnia**, a súa **relixión**, o seu **xénero**, as súas **capacidades**, a súa **orientación sexual**, etc. Dicimos que unha persoa sofre discriminación cando recibe un trato desfavorable ou de inferioridade por parte dunha persoa ou grupo de persoas debido a diversos motivos. En casos excepcionais, os colectivos que a sofren poden chegar a ser obxecto de rexeitamento e vítimas de «**delitos de odio**», é dicir, infraccións penais contra persoas pola súa pertenza a un grupo que presenta trazos distintivos ou diferenciais. Entre os tipos de discriminación destacan os seguintes:

- A **discriminación por xénero**. Continúa estando presente nas nosas vidas e as mulleres seguen ocupando unha posición de desvantaxe

respecto ao home. Non obstante, a sociedade é cada vez máis consciente desta problemática.

- A **discriminación por discapacidade**. Unha persoa é discapacitada cando está impedida para levar a cabo algunhas das actividades cotiás por alteración das súas funcións intelectuais ou físicas. Con todo, en moitos casos podería chegar a realizalas sempre que contase cunha axuda axustada ás súas necesidades. As persoas discapacitadas experimentan diversas formas de discriminación na vida diaria e, sobre todo, no mundo laboral, debido aos prexuízos en canto á súa produtividade. Isto exclúeos do mercado laboral e pode levarlos á exclusión social.
- A **discriminación por identidade de xénero ou orientación sexual**. Moitas persoas que non se axustan aos estereotipos sexuais *heteronormativos*, como as persoas membros do colectivo LGTBIQ+ (lesbianas, gais, bisexuais, transexuais, transgénero, intersexuais, etc.), son obxecto de discriminación e de diversas modalidades de rexeitamento, ás veces encubertas.

***Heteronormatividade:** segundo o Oxford English Dictionary defínese como aquilo «relativo a unha visión do mundo que promove a heterosexualidade como a orientación sexual privilexiada».*

A discriminación por pertenza á etnia xitana

Os xitanos constitúen a minoría étnica máis grande de Europa: na UE son máis de 6 millóns. A maioría sofre unha forte desprotección: falta de atención médica de calidade, condicións de vida moi precarias, acceso limitado a unha educación de calidade e serios impedimentos para integrarse no mercado laboral. Este pobo, durante séculos, foi excluído e marxinado.

Cidades xestionadas con responsabilidade

As cidades son as que máis contribúen ás emisións de gases de efecto invernadoiro, pero tamén ofrecen a mellor esperanza para reducir a pegada ecolóxica global, xa que poden e deben liderar a transición enerxética cara a un desenvolvemento baixo en carbono baseado na eficiencia e as enerxías renovables. Os concellos poden intervir mediante a ordenación do territorio, o urbanismo e a edificación, o transporte e a xestión enerxética dos servizos municipais. Tamén os cidadáns somos responsables da calidade ambiental da nosa cidade. Cada día tomamos miles de decisións que afectan á nosa contorna: como nos desprazamos, como usamos a enerxía para manter unha temperatura óptima nas nosas vivendas, como consumimos, como xestionamos os nosos residuos, etcétera.

6. Outros 3 retos da convivencia

Adiccións e xuventude

Unha adicción é a tendencia a consumir un produto ou realizar unha acción sen control. Trátase dun problema moi grave, xa que anula a vontade de quen a padece. Os mozos entre 12 e 21 anos son particularmente vulnerables ás adiccións. Estas poden estar asociadas a substancias, por exemplo o alcol, o tabaco ou o cannabis, pero tamén a comportamentos, como o xogo e as apostas. A adicción ao alcol é preocupante porque está especialmente estendida e as consecuencias que pode carrexar o alcoholismo xuvenil son moi graves e diversas.

O acceso á vivenda entre os mozos

O incesante incremento dos prezos do mercado inmobiliario, xunto coas, a miúdo, precarias condicións laborais, provocan que o acceso á vivenda entre os mozos sexa unha aspiración difícil de conseguir. Esta falta de perspectivas implica demorar de forma case inevitable a emancipación do fogar familiar, ao tempo que obstaculiza de maneira evidente a posibilidade de construír un núcleo propio de relacións persoais e afectivas. En 2020, só un 15,8 % da poboación española menor de 30 anos conseguira emanciparse, o que supón a peor estatística ao respecto nos últimos 20 anos. Ese mesmo ano, o prezo medio do mercado de aluguer de vivenda (a opción maioritaria entre os mozos) incrementábase un 4,6 %.

Lograr cidades sostibles

A cidade require o subministro de auga, alimentos e enerxía para o consumo e a transformación de bens e servizos. Por iso, as cidades xeran grandes cantidades de residuos sólidos e líquidos así como contaminantes da atmosfera, que afectan tanto a ecosistemas locais como a ecosistemas distantes. Un dos 17 Obxectivos de Desenvolvemento Sostible das Nacións Unidas é lograr que as cidades e comunidades sexan sostibles. Unha cidade sostible é aquela que ofrece calidade de vida aos seus habitantes sen poñer en risco os recursos naturais para xeracións futuras. Son cidades nas que existe unha adecuada mobilidade, aforrase toda a enerxía e a auga posible, logrouse diminuír a contaminación acústica, xestiónanse os residuos da forma menos perxudicial para o medio ambiente e creáronse espazos verdes para o goce do cidadán.